

האנלוגיה והשפעתה על התפתחות השפות השמיות

(מחקר השוואתי)

מ. רואי חאלד סברי*

جامعة بغداد - كلية اللغات - قسم اللغة العبرية

rwrwm3@colang.uobaghdad.edu.iq

תקציר:

האנלוגיה נחשבת לאחת התופעות הלשוניות המרכזיות שמשחקת תפקיד מהותי בעיצוב והתפתחות השפות השמיות. האנלוגיה ממלאת תפקיד כפול: מצד אחד, היא פועלת ככוח מאחד שתורם ליצירת דגמים סדירים בתוך המערכות הדקדוקיות; ומצד שני, היא משמשת כגורם מניע לשינויים לשוניים. השפעת האנלוגיה ניכרת במיוחד במבנה השורש התלת-עיצורי, שהוא המאפיין הבולט של השפות השמיות, שבו לעיתים האנלוגיה הופכת שורשים דו-עיצוריים לתלת-עיצורים, במטרה להשיג אחידות מבנית. בנוסף, האנלוגיה משפיעה על התפתחות תבניות הגזירה והנטייה, תוך הכנסת שינויים בצורות דקדוקיות ותחביריות כדי להתאים לדגמים קיימים. מחקר זה מתמקד בבחינת תפקידה של האנלוגיה בהתפתחות המבנה הלשוני של השפות השמיות, תוך השוואה בין השימושים הדקדוקיים והתחביריים של תופעה זו בשפות שמיות נבחרות. ינותחו הדרכים שבהן האנלוגיה משתלבת עם תופעות לשוניות אחרות, כגון התפתחות הפעלים החלשים, ניתוח השורשים ושינויי הדגמים הפונולוגיים. כמו כן, ייבחנו המקורות ההיסטוריים והשינויים הלשוניים שתרמו להיווצרות תופעה זו.

המחקר שואף להציע הבנה מקיפה של הקשר בין האנלוגיה לשינויים הלשוניים בהקשר של השפות השמיות, תוך הדגשת תפקידה באיזון בין יציבות לשונית לבין גיוון והתפתחות.

מילות מפתח:

אנלוגיה – שפות שמיות – שורש תלת-עיצורי – נטייה – גזירה – התפתחות לשונית

תאריך الاستلام: 2025/02/11

תאריך قبول البحث: 2025/05/05

תאריך النشر: 2025/09/30

שאלות המחקר:

מחקר זה שואף לבחון את תפקידה המרכזי של האנלוגיה בהתפתחות המבנה הדקדוקי של השפות השמיות, תוך התמקדות בחמשה היבטים עיקריים:

1. כיצד פועלת האנלוגיה ככוח בונה ביצירת אחדות מבנית במערכות הדקדוקיות של השפות השמיות?
2. מהם המנגנונים שבאמצעותם האנלוגיה מטשטשת הבדלים בין קטגוריות דקדוקיות, כגון שורשים דו-עיצוריים ותלת-עיצוריים?
3. כיצד משפיעה האנלוגיה על היווצרותם של דפוסי נטייה וגזירה חדשים בשפות השמיות, ומהם ההבדלים והדמיון בתופעה זו בין שפות כמו עברית, ערבית וסורית?
4. מהו הקשר בין האנלוגיה לבין המאפיינים והמבנה של השפות שבהן היא מתרחשת? האם טבעה, הופעותיה, והיקף יישומה משתנים או מותנים על ידי המאפיינים הייחודיים המוכרים של שפות אלו?
5. אילו מקרים בודדים של יצירה אנלוגית נמצאים בשפות אלו?

במחקר זה תיבחן האנלוגיה כאמצעי לשימור יציבות לשונית לצד יצירת חדשנות מבנית, תוך התייחסות להשפעותיה הפונטיות, המורפולוגיות והתחביריות, באמצעות ניתוח טקסטים היסטוריים ודפוסים מודרניים בשלוש שפות שמיות מרכזיות.

חשיבות הנושא

לתופעת האנלוגיה חשיבות רבה בתהליך התפתחות השפות השמיות, תוך שהיא מצביעה על תפקידה כגורם מרכזי ביצירת אחדות לשונית ובו זמנית כגורם לשינוי והתחדשות. באמצעות השוואה בין מבנים מורפולוגיים ודקדוקיים, המחקר מאיר כיצד האנלוגיה משמשת כמנגנון לשימור יציבות מבנית ולהרחבת מגוון לשוני. המחקר מנתח מקרים כמו הפיכת שורשים דו-עיצוריים לתלת-עיצוריים לשם יצירת אחדות, ובוחן את האופן שבו אנלוגיה משפיעה על היווצרות דפוסי נטייה וגזירה תוך התאמתם לדפוסים מבוססים. המחקר מתמקד גם באינטראקציה בין האנלוגיה לשינויים פונטיים, ומראה כיצד תהליכים אלה משלימים ומנוגדים זה לזה. הממצאים מציעים פרספקטיבה חדשה להבנת האיזון בין סדירות לשונית לחידושים בתוך השפות השמיות.

מטרות המחקר:

1. ניתוח תפקיד האנלוגיה בעיצוב ושינוי השפות השמיות.
2. בחינת השפעת האנלוגיה על יצירת השורשים התלת-עיצוריים.
3. השוואת דפוסים אנלוגיים בין שפות שמיות שונות.
4. סיווג תופעות אנלוגיות בשפות שמיות.
5. בחינת האיזון בין חדשנות לשונית ליציבות מבנית.

בעיית המחקר:

הבעיה המרכזית הנחקרת במחקר זה נוגעת לתפקידה והשפעתה של האנלוגיה על עיצוב והתפתחות השפות השמיות. השאלה המרכזית היא כיצד האנלוגיה, ככוח לשוני מרכזי, משפיעה על יצירת סדירות בתוך מערכות השפה השונות בשפות השמיות, ובמקביל תורמת לשינויים לשוניים ולחדשנות מבנית. המחקר שואף להבין את תהליכי האנלוגיה כפי שהם באים לידי ביטוי במבני השורש התלת-עיצורי, בתהליכי גזירה ונטייה, ובשינויים פונולוגיים ומורפולוגיים המשפיעים על הצורות הלשוניות. בנוסף, המחקר בוחן כיצד האנלוגיה מטשטשת את הגבולות בין פעלים חזקים לחלשים ובין פרדיגמות שונות, ומהם הגורמים המבניים וההיסטוריים שמניעים תופעות אלו בשפות שמיות כמו עברית, ערבית וסורית.

מתודולוגיית המחקר

המחקר משתמש במתודולוגיה השוואתית ותיאורית-אנליטית לניתוח האנלוגיה בשפות השמיות. הגישה ההשוואתית מזהה דמיון ושוני בין שפות כמו עברית, ערבית וסורית, ואילו הגישה התיאורית-אנליטית בוחנת לעומק תהליכים דקדוקיים ופונולוגיים ייחודיים בכל שפה. שילוב מתודולוגיות אלו מספק הבנה רחבה של האנלוגיה ככוח מאחד וכמנוע לחדשנות לשונית.

מבוא

המסגרת הדקדוקית של השפות השמיות מעוצבת ביסודה על ידי אנלוגיה, הפועלת ככוח בונה ולעתים משבש. מחקר זה מדגיש שני כוחות עיקריים בשינוי הלשוני: החוק הפונטי, שהוא שיטתי, והאנלוגיה, השולטת בצורות חריגות ולא סדירות על ידי יצירת מודלים לפי דפוסים מבוססים. בשפות השמיות, מערכת השורשים התלת-עיצורית היא תכונה בולטת המעוצבת באנלוגיה, והופכת שורשים דו-עיצוריים לתלת-עיצורים לצורך אחידות.

המושג אנלוגיה הוכרז זה מכבר ככוח מרכזי בעיצוב מערכות לשוניות, ובפרט בשפות השמיות. משפחת שפות זו, המפורסמת במבנה השורש התלת-עיצורי ובדפוסי המורפולוגיה המורכבים שלה, מספקת שדה דוגמה מצוין לבחינת האופן בו אנלוגיה פועלת הן כעיקרון מאחד והן כעיקרון טרנספורמטיבי. אנלוגיה, במובן הרחב ביותר שלה, מהווה את הבסיס לסדירות המבנית של השפות השמיות על ידי יצירת קשרים שיטתיים בין צורות מילים ובניינים דקדוקיים. עם זאת, כתופעה, היא גם מכניסה שונות, תורמת לשינוי ולטשטוש מדי פעם של פרדיגמות קבועות. (רבין, חיים: 1991: 82)

בהקשר של שפות שמיות, אנלוגיה מתבטאת באופן בולט ביותר בסטנדרטיזציה של דפוסי שורש, בהיווצרות צורות גזירה והטיה, ובאבולוציה של מערכות הפועל החלש. על ידי הרחבת דפוסים קיימים לצורות לא סדירות או שונות בעבר, אנלוגיה אומצת אחידות, כגון מערכת השורש התלת-עיצורי השכיחה, לעיתים על חשבון

מגוון היסטורי. יחד עם זאת, מנגנון לשוני זה יוצר מורכבות על ידי הצגת חריגים וטיפוח חדשנות במסגרות מורפולוגיות ופונולוגיות. תפקידים כפולים אלה – בונה ומשבש – מדגישים את מרכזיותה של האנלוגיה הן ליציבות לשונית והן לדינמיקה. (רביץ, חיים: 1991: 82)

מושג האנלוגיה בבלשנות

אנלוגיה מהווה אחד המנגנונים הבסיסיים ביותר של החשיבה האנושית, אשר, בין היתר, מאפשר רכישת שפות חדשות. היא תוארה על ידי הופסטדר וסנדר (2013) כ'ליבת הקוגניציה', בעוד בלווינס (2009) טוען כי אנלוגיה היא 'חיפוש אחר דפוסים צפויים'. ללא ספק, בשל תפקידה המרכזי בקוגניציה האנושית, יש לאנלוגיה השפעה משמעותית על התפתחות השפה. באמצעות יישום של דפוסים וקורלציות מוכרות, דוברים מסוגלים ליצור צורות שפה חדשות וצפויות יותר. (Gębski, Wiktor, 2023: 278)

בבלשנות, האנלוגיה מזוהה בעיקר עם שינויים לשוניים. האנלוגיה נתפסת בדרך כלל כתהליך שבו צורה אחת של השפה נעשית דומה יותר לצורה אחרת בשל קשר עקיף המתווך על ידי הכללה או תבנית ברמה גבוהה יותר. בעוד שניתן לזהות תבניות במגוון קטגוריות לשוניות, דווקא התבניות בין מילים קשורות או משפחות מילים הן שמובילות לעיתים קרובות ביותר לשינוי אנלוגי. (Blevins, Juliette, 2009: 4)

אנלוגיה בבלשנות מתייחסת לתהליך קוגניטיבי ובלשני שבו צורות לא סדירות או פחות שכיחות בשפה משתנות כך שידמו לדפוסים סדירים ודומיננטיים יותר. מנגנון זה מושרש עמוק בנטיית האדם לקבץ פריטים דומים וליישם עליהם חוקים עקביים. מבחינה בלשנית, האנלוגיה פועלת ככוח שמנרמל סטיות, לעיתים קרובות מפשטת מערכות מורכבות על ידי התאמתן למודל שולט. לדוגמה, בשפות השמיות, לאנלוגיה תפקיד מרכזי בעיצוב נטיות פעלים וביצירת שמות עצם, כמו הרחבת מבנה השורש התלת-עיצורי לשורשים שהיו במקור דו-עיצוריים. אבל ה. הויזינגה מדגיש זאת ככוח יסודי בהתפתחות הדקדוקית של השפות השמיות, תוך תיאורו ככוח קונסטרוקטיבי וגם משבש. (Huizinga, Abel, 2009: 472)

התיאוריה הבלשנית המודרנית רואה לעיתים קרובות את האנלוגיה כמנגנון כפול: כזה שמטפח סדירות וגם מביא לחדשנות. תהליכים אנלוגיים מתיישבים עם עקרון הקישוריות הקוגניטיבי, שבו דוברים מקבצים באופן לא מודע אלמנטים בלשניים על סמך דמיון בצורה או בתפקוד. קישוריות זו מובילה להרחבת דפוסים מעבר לתחומם המקורי, כפי שנצפה בשפות רבות. חוקרים טוענים כי האנלוגיה אינה רק תופעה שטחית אלא ביטוי לתהליכים קוגניטיביים עמוקים שמעצבים את ההתנהגות הבלשנית האנושית, במיוחד בתחומים מורפופונולוגיים וסינטקטיים. (Huizinga, Abel, 2009: 473)

בנוסף, האנלוגיה מנוגדת לחוקי פונטיקה, השולטים בשינויים צליליים קבועים וצפויים בשפה. בעוד שחוקי פונטיקה חלים באופן אוניברסלי, האנלוגיה משמשת כ"מטפלת בחריגים", ומשנה צורות לא סדירות כך

שִׁתְאָמָה לִדְפּוּסִים שׁוֹלְטָנִיִּים. יֵשׁ מִיִּמְדָּגִישִׁים (בִּמְחָקָרִים בִּלְשָׁנִיִּים) שֶׁהָאֲנָלֹגִיָּה וְחֻקֵּי הַפּוֹנֵטִיקָה פּוֹעֲלִים יַחַד, וְלִעֵתִים קְרֹבֹת בְּאֻפּוֹזִיצִיָּה זֶה לָזֶה. אִיִּנְטֵרֶאקְצִיָּה זֹו חִיוֹנִית לִהְבֵּנָה הָאִיזוֹן הַדִּינָמִי בֵּין סְדִירוֹת לֹא־סְדִירוֹת בְּמַעֲרָכֹת לְשׁוֹנִיּוֹת. מְחָקָרִים עֵדְכָנִיִּים שֶׁל בִּלְוִינֶס (Blevins) מְדָגִישִׁים עוֹד יוֹתֵר אֶת תִּפְקִיד הָאֲנָלֹגִיָּה בְּשִׁנּוּיִים לְשׁוֹנִיִּים, בְּמִיּוֹחַד בִּיכּוּלָתָהּ לִגְשֵׁר עַל פְּעָרִים הִיסְטוֹרִיִּים לְשׁוֹנִיִּים עַל יְדֵי עֵיצוֹב מְחֹדֵשׁ שֶׁל צוּרוֹת בְּהִתְבַּסֵּס עַל דְּפוּסֵי שִׁמּוֹשׁ עֶכְשָׁוִיִּים. (Blevins, Juliette, 2009: 7)

פֶּרְסֶפְקִיבּוֹת אֵלּוֹ מִמְסַגְרוֹת יַחֲדִיו אֶת הָאֲנָלֹגִיָּה כְּתֵהֲלִיךְ בִּלְשָׁנִי מֶרְכָּזִי, יִסּוּדִי לִמְבִּנָּה וְלִהְתַּפְתָּחוֹת שֶׁל שְׁפוֹת, כֹּאשֶׁר הַשְׁפוֹת הַשְּׁמִיּוֹת מִשְׁמָשׁוֹת דּוֹגְמָה מֶרְכָּזִית לִיִּשׁוּמָה הַנִּרְחָב.

וִילֵר Wheeler מְסוּוג אֶת תּוֹפְעוֹת הָאֲנָלֹגִיָּה לְשִׁלּוּשָׁה סוּגִים מֶרְכָּזִיִּים, כֹּאשֶׁר כָּל סוּג מְבּוֹסֵס עַל קֶשֶׁר בֵּין מִשְׁמָעוֹת וְתִפְקוֹד לְבִין צוּרָה לְשׁוֹנִית, וּבְחֶלֶק מִהַמְקָרִים נִתֵּן לְזִהוּת יִישׁוּמִים בְּשְׁפוֹת הַשְּׁמִיּוֹת: (Benjamin Ide Wheeler, 2023: 112)

1. דְּמִיּוֹן בְּמִשְׁמָעוֹת וּגִיּוֹן בְּצוּרָה: שְׁתֵּי מִיִּלִּים שׁוֹנוֹת לְחִלּוּטִין בְּצוּרָתָן, אֲךְ שִׁיכּוּלוֹת לְשִׁמּוֹשׁ לְתִיאוֹר אוֹתוֹ אֹבִיִּיקֵט אוֹ רַעִיוֹן, עֲשׂוּיּוֹת לְהִתְמַזֵּג לְכַדִּי מִיִּלָּה אַחַת דֶּרֶךְ תֵּהֲלִיךְ הַמְכּוֹנָה "זִיְהוּם צוּרוֹת". לְמָרוֹת זֹאת, לֹא נִמְצָאוּ דּוֹגְמָאוֹת מְסוּוג זֶה בְּשְׁפוֹת הַשְּׁמִיּוֹת.

2. קֶרְבָּה בְּמִשְׁמָעוֹת וּגִיּוֹן בְּצוּרָה: מִיִּלִּים שׁוֹנוֹת לְחִלּוּטִין בְּצוּרָתָן, אֲךְ בְּעִלּוֹת מִשְׁמָעוֹת דּוּמָה, עֲשׂוּיּוֹת לְהִתְקַרֵּב זֹו לְזֹו בְּצוּרָתָן בְּאֻמְצָעוֹת שִׁמּוֹשׁ מוֹרְחָב בְּסִימָנִים אוֹ אֲלִמְנָטִים לְשׁוֹנִיִּים מִשׁוֹתִפִּים. בְּשְׁפוֹת הַשְּׁמִיּוֹת, לְדּוֹגְמָה, נִתֵּן לְרֹאוֹת זֹאת בְּעַרְבִית בְּאֻמְצָעוֹת תּוֹסַפְתָּ הָאוֹת "מ" בִּיצִירַת הַבִּינּוֹנִי הַסְּבִיל בְּבִינִין הָרֹאשׁוֹן قَتول/qatul/. בְּנוֹסֶף, קִיִּימַת הַרְחָבָה שֶׁל צוּרוֹת מְסוּיִמוֹת, כְּמוֹ הַשִּׁמּוֹשׁ ב- 'קִטִּיל' לְצִיּוֹן קְבוּצוֹת אוֹ רִיבּוּי (לְמִשְׁל, כְּלָבִים אוֹ כְּבָשִׁים)/kalīb/,/da'īn/ אִפִּילוֹ כֹּאשֶׁר לְשׁוֹרֵשׁ אֵין צוּרַת אִי-מוֹשְׁלֵמַת אוֹפִיִּינִית. תּוֹפְעוֹת אֵלּוֹ מִתּוֹעַדוֹת בִּיצִירוֹתֵיהֶם שֶׁל בָּאֵרֶת וְנוֹלְדָקָה.

3. דְּמִיּוֹן בְּתִפְקוֹד וּגִיּוֹן בְּצוּרָה: מִיִּלִּים שׁוֹנוֹת בְּצוּרָתָן מְקוּבָּצוֹת יַחַד בְּהִתְבַּסֵּס עַל הַדְּמִיּוֹן בְּתִפְקוֹדוֹן בְּמִשְׁפָּט וּבְאֻפֵּן בּוֹ הֵן מְבִטָּאוֹת מִשְׁמָעוּיּוֹת דּוּמוֹת. דּוֹגְמָה לְכָךְ בְּשְׁפוֹת הַשְּׁמִיּוֹת הִיא קְבוּצַת כִּינּוּיֵי הָרַבִּים הַמְשׁוֹתֶפֶת בְּשִׁפָּה הַמְּדַעִית (לְמִשְׁל, /ächtun/, /ächtnun/, /ächtōchun/ הַמְּדָגִימָה הַתְּאָמָה תִּפְקוֹדִית עַל אֶף שׁוֹנֵי צוּרָנִי.

לְפִי מְחָקָרִים מוֹדֶרְנִיִּים, דּוֹגְמַת שֶׁל בִּלְוִינֶס (2009) בְּסִפְרוֹ Analogy in Grammar, אֲנָלֹגִיָּה בְּשְׁפוֹת שְׁמִיּוֹת מִשְׁקַפֶּת תֵּהֲלִיכִים עֲמוּקִים שֶׁל קוֹגְנִיצִיָּה לְשׁוֹנִית הַמְּשֻׁלָּבִים דְּמִיּוֹן פּוֹנְקָצִיּוֹנָלִי עִם אַחֲדוֹת צוּרָנִית, מֵה שְׁמֵאֲפֶשֶׁר לְמִיִּלִּים שׁוֹנוֹת לְהִצְטָרֵף לְקְבוּצוֹת מוֹגְדָרוֹת. הַתּוֹפְעָה נִתְפַּסֶּת כְּחִיוֹנִית לְשִׁמּוֹר מְבָנִים לְשׁוֹנִיִּים תּוֹךְ הַתְּאָמָה לְצָרְכִים מִשְׁתַּנִּים שֶׁל מִשְׁתַּמְשֵׁי הַשִּׁפָּה. (Blevins, Juliette, 2009: 6)

אֲנָלֹגִיָּה בְּשְׁפוֹת הַשְּׁמִיּוֹת נִיכְרַת בְּעִיקָר בְּשִׁאִיפָה לִיצוֹר אַחֲדוֹת פּוֹנְקָצִיּוֹנָלִית בֵּין מִיִּלִּים בְּעִלּוֹת צוּרוֹת שׁוֹנוֹת. מִיִּלִּים בְּעִלּוֹת הַבְּדָלִים צוּרָנִיִּים מְקוּבָּצוֹת יַחַד בְּהִתְבַּסֵּס עַל דְּמִיּוֹן תִּפְקוֹדִי, כְּלוֹמֵר, הַשִּׁמּוֹשׁ שֶׁלֵּהֵן בְּמִשְׁפָּט וְהִיכּוּלָתָהּ

להביע משמעויות דומות. דוגמה לכך היא יצירת מקור מוחלט בבניין נפעל בעברית. בעוד הצורה האורגנית הרגילה של המקור המוחלט של נפעל קיימת (לדוגמה: "פִּלֵּל"), נוצרו צורות חדשות המבוססות על אנלוגיה לצלילים בין המקור המוחלט לבין צורת העתיד בבניינים אחרים, כמו פיעל והפעיל. דוגמה בולטת לכך ניתן לראות בצורת הנפעל (כמו ב- 'נִשְׁפַּע' המקביל לצורת העתיד 'יִשְׁבַּע'). תהליכים אלו כמעט והחליפו לחלוטין את הצורות האורגניות. (שמרון, יאיר, 2000: 152)

אנלוגיה זו מתבטאת גם ביצירת מילות יחס עם סופיות בעברית ובשפות שמיות אחרות כמו אתיופית. דוגמאות כוללות את המילים **אַלִּי, עֲדִי, אַחֲרִי, תַּחְתִּי**, שבהן סיומות צורניות דומות נוספו למילות יחס כדי לייצר אחדות פונקציונלית. (שמרון, יאיר, 2000: 152)

"י" היא אורגנית בשני המקרים הראשונים, משום שניתן לייחס אותה לשורשים **'אַלִּי'** ו-**'עֲדִי'**. מתוך שורשים אלו היא הורחבה באופן אנלוגי לשורשים של מילות יחס אחרות, שבהן אין לה מקום כלל. (שמרון, יאיר, 2000: 152)

מחקרים נוספים בשפות שמיות, כמו מחקרים בתחום הערבית והאכדית, מראים דפוסים דומים של אנלוגיה, בהם יצירת פעלים ונומינלים חדשים מדגישה את החשיבות של אחדות פונטית ותפקודית. לדוגמה, בערבית המדוברת נצפית נטייה לשלב את המשקל **פעל** לתארים חדשים על בסיס דמיון שימושי בין מונחים קיימים. התופעות הללו מצביעות על כך שהאנלוגיה אינה רק אמצעי לשימור, אלא גם מנגנון לחדשנות לשונית בשפות השמיות. (عبانة، يحيى: 2018: 311)

4- ניגוד במשמעות ודמיון חלקי בצורת המילים: מילים בעלות משמעות מנוגדת וצורה דומה באופן חלקי מקובצות בזוגות, והתוצאה היא התקרבות נוספת בצורה החיצונית שלהן.

דוגמה לסוג זה של אנלוגיה ניתנת על ידי פרטוריוס ב"דקדוק האתיופית". הפועל **waḏ'ā** (יצא) מופיע בצורת הסובינקטיב **idā** ובצורת הציווי **dā'** צורות אלו אמורות להיות מוטות באופן הבא **teḏē'ī, idē'ū** או **dē'ī**, עם זאת, הן עוקבות אחר האנלוגיה של הפועל ההפוך **ibā** (נכנס), ומכאן שיש לנו את הצורות **teḏē'ī, idē'ū, idā'ū, idā'ā** ועוד. (Benjamin Ide, Wheeler, 2023: 119)

דוגמה נוספת לאנלוגיה של הפכים ניתן לראות בעברית במילה **קִצוֹן** 'האחרון', שמקורה בשורש **קצץ**, אשר הושפעה מהאנלוגיה למילה **ראשון**.

5- דמיון במשמעות ודמיון חלקי בצורת המילים: מילים ששורשיהן נושאים משמעות דומה וצורתן דומה אך לא זהה מקובצות יחד על בסיס הן של משמעות והן של צורה. התוצאה היא יצירת אחדות חלקית בצורת השורשים. (Benjamin Ide, Wheeler, 2023: 119)

במסגרת זו מונה וילר את הסוגים הבאים של תצורות אנלוגיות: (Benjamin Ide, Wheeler, 2023: 221)

א. יִישׁוֹר בֵּין מִקְרִים שׁוֹנִים שֶׁל שׁוֹרְשִׁים דּוּמִים

כְּדוּגְמָה, הַדּוּמָה בְּמִידַת מָה לְדוּגְמָאוֹת שֶׁהַזְכִּיר וִילָר בְּמִסְגֶּרֶת זֶה, נִיתֵן לְצִיִּין מִקְרִים כְּגוֹן הָרַבִּים הָאִשׁוּרִי *itâti* בְּמִקּוֹם *idâti* שֶׁמִּקְוָרוֹ ב- *ittu* אֲשֶׁר מִיִּצֵּג אֶת *idtu*, צוֹרֶת הַנִּקְבָּה שֶׁל *idu* 'יֵד'.

ב. יִישׁוֹר בֵּין הַצּוֹרוֹת הַשׁוֹנוֹת שֶׁל גּוֹף וּמִסְפָּר בְּאוֹתוֹ זְמַן שֶׁל הַפּוֹעֵל

הַשְּׁפָעָה אֲנִלּוֹגִיָּה מִסּוּג זֶה בּוֹלֶטֶת מְאֹד בַּהֲטִיָּה שֶׁל זְמַן הָעִבְרִי שֶׁל הַפּוֹעֵל הַשָּׁמַיִ. יִיתָכֵן שֶׁהַפְּרִדְגָּמָה הַמִּקְוֶרִית הִיִּתָּה כְּדִלְקָמֵן, בִּיחִיד:

• *qatala* 'הוּא הִרְגָּה'

• *qatalat* 'הִיא הִרְגָּה'

• *qatalât* 'אַתָּה הִרְגָּת'

• *qatalî* 'אַתָּה (נִקְבָּה) הִרְגָּת'

• *qatalû* 'אֲנִי הִרְגָּתִי'

בְּאַתִּיּוּפִית, צוֹרֶת הָעִבֵּר שֶׁל גּוֹף רֵאשׁוֹן *qatal-kû* הַשְּׁפִיעָה עַל צוֹרֶת הָעִבֵּר שֶׁל גּוֹף שֵׁנִי, זָכַר וְנִקְבָּה, כִּךְ שִׁכְעַת הַצּוֹרוֹת הֵן *qatalû* ו-*qatalî*. בְּשָׁפוֹת הַשָּׁמַיִת הָאַחֲרוֹת הַתְּהִלִּיךְ הַתְּרַחֵשׁ בְּאוֹפֵן הַפּוֹךְ: *kû* שֶׁל גּוֹף רֵאשׁוֹן שׁוֹנָה ל-*tû* בַּהֲשָׁפַעַת הָאַנִּלּוֹגִיָּה לְצוֹרֶת גּוֹף שֵׁנִי. בְּעִבְרִית, בְּעִקְבוֹת שִׁנּוּי אֲנִלּוֹגִי נּוֹסֶף, *tû* שׁוֹנָה ל-*û* בַּהֲשָׁפַעַת סִיּוּמַת הַשִּׁיכּוֹת *i*.

ג. יִישׁוֹר בֵּין חִלְקִים שׁוֹנִים (זְמַנִּים) וְכְדוּמָה, שֶׁל אוֹתוֹ הַפּוֹעֵל

דּוּגְמָה לְתַצּוּרָה אֲנִלּוֹגִית מִסּוּג זֶה נִרְאִית בְּתַנּוּעִיּוֹת שֶׁל בְּנִיִּין פִּיעֵל בְּעִבְרִית בְּזְמַן עִבֵּר וְעִתִּיד, בַּהֲשׁוּוּאָה לְצוֹרוֹת הַמִּקְבִּילוֹת בְּעִבְרִית. בְּעִבְרִית, הַקְּרוּבָה כֹּכֵל הַנִּרְאָה לְצוּרָה הַפְּרִימִיטִיבִית, יֵשׁ לְנוֹ *qattala* (עִבֵּר) ו- *yuqatilu* (עִתִּיד). בְּעִבְרִית, לְעוֹמֶת זֹאת, אֲנוּ מוֹצֵאִים אֶת *קִטַּל* (עִבֵּר) ו- *יִקְטַל* (עִתִּיד). תַּנּוּעַת *בהברה* הַשֵּׁנִיָּה שֶׁל זְמַן הָעִבֵּר בְּעִבְרִית נּוֹבַעַת כֹּכֵל הַנִּרְאָה מִהַשְּׁפָעַת הַתַּנּוּעָה הַמִּקְבִּילָה בְּזְמַן הָעִתִּיד. תַּנּוּעַת *בהברה* הָרֵאשׁוֹנָה עֲשׂוּיָה לִהְיוֹת תּוֹצֵאָה שֶׁל הַרְמוֹנִיַּת תַּנּוּעוֹת.

אַנִּלּוֹגִיָּה בְּשָׁפוֹת הַשָּׁמַיִת

הַבָּאִים הֵם הַמִּקְרִים הָעִיקְרִיִּים שֶׁל תַּצּוּרוֹת אֲנִלּוֹגִיּוֹת בְּשָׁפוֹת הַשָּׁמַיִת.

קִטְגוֹרִיָּה א'

תַּצּוּרוֹת אֲנִלּוֹגִיּוֹת בְּנִטִּיַּת הַפּוֹעֵל אוֹ בִּיצִירַת נִגְזוֹרוֹת פּוֹעֲלִיּוֹת בִּיחַס לְסוּגִים שׁוֹנִים שֶׁל שׁוֹרְשֵׁי הַפּוֹעֵל. בְּקִטְגוֹרִיָּה זֶה נִכְלָלִים רַק מִקְרִים הַמִּתְיַחֲסִים לְסוּגִים שׁוֹנִים שֶׁל שׁוֹרְשֵׁי הַפּוֹעֵל. כֹּל הַמִּקְרִים הָאַחֲרִים מִמּוֹקְמִים תַּחַת קִטְגוֹרִיּוֹת אַחֲרוֹת (קִטְגוֹרִיּוֹת ב'-ג'). (Huizinga, Abel, 2009: 30).

חטיבה א

שבוש בין סוגים שונים של שורשים, בין אם בנטיית הפועל או ביצירת נגזרות פועליות. בעברית, שתי קבוצות הפעלים ל"הו-ל"א לעיתים קרובות מתבלבלות זו בזו. עם זאת, לעיתים בלבול זה נובע פשוט מניקוד המסורה. (Huizinga, Abel, 2009: 30)

ל' האחרי האנלוגיה שלל' א

• **שָׁנָא** (מלכים ב' כה: כט) – **וְשָׁנָא א** במקום **שָׁנָה**. באופן דומה, מאותו שורש **שָׁנָא** (איכה ד:א), (קהלת ח:א).
• **יָפַר יא** (הושע יג:טו).

• **כָּלֵ א** "לְכָלֵ א", (דניאל ט:כד) (מקור נטוי, פיעל)

• **מִרְפָּא** (ירמיהו לח:ד) – **מִרְפָּה** (בינוני פיעל)

• **מִרְאָה** במקום **מִוֶּרָה** (צפניה ג:א) – "מרדני" (בינוני קל) מהשורש **מרה**.

פעלים מסוג ל"א על פי האנלוגיה של פעלים מסוג ל"ה

מספר צורות מהשורש **פָּלָא** ("לעצור", "למנוע") נוצרו כאילו הן נגזרות מהשורש **כלה**. לדוגמה: **פָּלָאִי** (תהילים קי"ט:קא) – אם כי צורה זו עשויה להיות תוצאה של ניקוד המסורה בלבד, **פָּלָתָנִי** (שמואל א' כ"ה:ל"ג), **פָּלוּ** (שמואל א' ו':י'), **יָכְלָה** (בראשית כ"ג:ו'). (Huizinga, Abel, 2009: 31)

הצורות הבאות משורשים ע"ע עוצבו כאילו הן משורשים ע"ז:

• **יָרוֹן** (משלי כ"ט:ו') – "הוא ישיר" (שורש: רנן).

• **יָרוֹץ** (ישעיהו מ"ב:ד') – "הוא יימעך" (שורש: רצץ).

• **יָשׁוּד** (תהילים צ"א:ו') – "הוא יכלה" (שורש: שדד).

• **בּוֹר** (קהלת ט':א') – "לחקור" (שורש: ברר).

• **תְּבוּז** (ישעיהו כ"ד:ג') – "היא תבוז" (שורש: בזז).

• **תְּבוּק** (ישעיהו כ"ד:ג') – "היא תתרוקן" (שורש: בקק).

• **יִמְשֹׁן** (תהילים קט"ו:ז') – "הם ימששו" (שורש: משש).

• **יִמְסִיךְ** (שופטים ג':כ"ד) – "כיסוי" (שורש: סכך).

גם בסורית, שתי קבוצות השורשים הללו, כלומר ע"ע ו- ע"ז, מתבלבלות לעיתים קרובות.

הצורות הבאות משורשים ע"ז נוצרו כאילו השורש שלהן היה ע"ע:

שָׁב (יהושע ב':ט"ז), שם הפועל של "לחזור"; נָמַר (ירמיהו מ"ח:יא), "הוא השתנה", מהשורש 'מור', ו- יָמַר (יחזקאל מ"ח:יד), הפעיל, מהשורש אותו שורש.

בסורית, כל הפעלים משורשים ע"ע יוצרים את צורותיהם עם תחיליות על פי האנלוגיה של פעלים פ"ן. זהו גם ההסבר לכל הצורות עם תחיליות בעברית שנוצרו משורשים ע"ע, שבהן העיצור הראשון של השורש מוכפל. צורות אלו מבוססות על האנלוגיה של פעלים פ"ן. (عبد، حسام قدوري، 2007: 26)

דוגמאות כוללות:

• יד'ם משורש דמם "לשתוק".

• יק'ם משורש קדד "לכרוע ברכ".

• ית'ם משורש תמם "לסיים".

• יד'לם משורש דלל "להיחלש".

במנדעית ובאמהרית קיים בלבול משמעותי בין שורשים ע"ע ו- ל"י, לבין ל"ו. לעיתים שורשים פ"ו- פ"ימבלבלים. כידוע, רבים מהשורשים פ"יבעברית הם במקור פ"ו, כאשר ה- "ו" המקורי חוזר ומופיע בנפעל, בהפעיל ובנגזרות פועליות עם תחילית מ- הפרפורמטיבית, עם זאת, לא כל התצורות הללו עם "ו" הן אורגניות. כך, כפי שחוקרים מציינים, הפועל **יִדְע** ("לדעת") הוא פועל (במקורו עם יו"ד), כפי שנראה מהאכדית **īdi, ūdi** מהאתיופית **āyde'an** ("הודיע"). לפיכך, תצורות ההפעיל **הוֹדִיעַ**, בסורית **ܐܝܕܝܐ-ܐܝܕܝܐ** הן תצורות אנלוגיות. (אינצקלופדיה מקראית, 1950:17)

חלק מהצורות שמקורן בשורשים ע"עמראות את השפעת האנלוגיה של פ"י, שאליהן הן נושאות דמיון חיצוני. כך, למשל, הצורה **יִצְרוּ** (איוב י"ח: ז'), בינוני קל, מהשורש **צרר** – להיות צר". (אינצקלופדיה מקראית, 1950:17)

הפועל **הִלֵּךְ** ("ללכת") מופיע בבינוני קל **הִלְכָה** ובהפעיל **הוֹלִיךְ**, כאילו שורשו **לך**, בעוד שהצורה **אֵילַךְ** (מיכה א': ח') מצביעה על הצורה **הִלֵּךְ** (עם יו"ד מקורית). כך גם הצורה **הִיטב**, בינוני, מהשורש **טוב** – להיות טוב", כאילו שורשה **היטב**. (אינצקלופדיה מקראית, 1950:17)

באכדית, שורשים פ"ו, פ"א-פ"ה (פ"א/פ"ו) מתבלבלים גם הם. כך הצורות **ušešibila, ušešib**, **ušeši** משורשים פ"ונוצרות כאילו היו משורשים פ"א. (Huizinga, Abel, 2009: 35)

בסורית מודרנית, המילה **פִּיחָא** (נקבה, "פחתא"), שמקורה בשורש **פוח**, מבוססת על האנלוגיה של המילים **קִיחָא** ("קר") ו- **חִימָא** ("חם"). יתר על כן, המילים **שמעיא** ("שמע") ו- **מרעיא** ("חולה") נוצרו לפי האנלוגיה של צורות אחרות מסוגל"י, כמודכיא ("טהור") ו- **חזיא** ("נראה"). מקרים של תצורות אנלוגיות המתרחשות מבלבול בין קבוצות שונות של פעלים חלשים נפוצים במיוחד בסורית מודרנית. (Huizinga, Abel, 2009: 35)

מקרים נוספים של בלבול בין שורשים חלשים שונים בערבית מתוארים על ידי בארת'. צורת התואר **qāṭl** משורשים ע"ע"ושומרת על ה"u" במקרים מעטים, כמו במילים **طويل** ("ארוך") ו- **حسود** ("קנאי"). אך ברוב המקרים,

היא עוקבת אחר האנלוגיה של שורשים ע"י, עם שינוי רגיל מ- ājē - ל- ājjī דוגמאות לכך כוללות: מִיֵּת "מת", חֵיד "טוב", מֵיֵן "קל". (Huizinga, Abel, 2009: 35)

חטיבה ב

שורשים עם עיצורים חלשים בשורש עוצבו על פי האנלוגיה של שורשים עם עיצורים חזקים. כמו כן, שורשים דו-עיצוריים מקוריים עוצבו על פי האנלוגיה של שורשים תלת-עיצוריים. כפי שצוין לעיל, רבים מהשורשים בשפות השמיות, שנראים כיום כבעלי שלושה עיצורים, היו כנראה במקורם דו-עיצוריים. שורשים אלו קיבלו עיצור נוסף כדי להפוך אותם לתלת-עיצוריים בכוח האנלוגיה השלטת. עם זאת, שורשים אחרים, במקום להפוך לתלת-עיצוריים שלמים, נותרו פחות או יותר לא שלמים ושמרו על כמה סימנים למצבם הדו-עיצורי המקורי. (Huizinga, Abel, 2009: 35)

בשפות שונות, שורשים אלו הגיעו לשלבי שלמות שונים. כך, מהשורש הדו-עיצורי המקורי **קוּם**, יש לנו בעברית את **קוּם** (עם תנועה ארוכה) ואת **קוּם**. בערבית קיימת הצורה **قَامَ**. צורת ההדגשה בעברית היא **קוּמָה**, ובערבית **قَوَامَة**, ובארמית **קִימָה** (לְקִימָה, דניאל ו' ח'). מכאן ניתן לראות שהשורש הדו-עיצורי המקורי בולט יותר בעברית, ואילו הצורה התלת-עיצורית הגיעה לשלמות רבה יותר בערבית ובארמית, כפי שנראה ב**قَوَامَة**, העומדת בדיוק על אותו משקל כמו **qattala**. (عبانة، يحيى: 2018: 315)

נטיית הפועל כפי שהיא כיום, עם המאפיינים או החולשה של אחד או יותר מעיצורי השורש, או אופיו הדו-עיצורי המקורי של השורש, יוצרת קטגוריות שונות של פעלים. לכל אחת מהקטגוריות יש פרדיגמה מיוחדת משלה, המבוססת על הסיווגים הנוכחיים (ל"ה, פ"א, ע"ע, ע"י, פ"ו וכו'). עם זאת, ישנם מקרים רבים שבהם פעלים ספציפיים מתעלמים ממאפייני השורש המקוריים, מאמצים את הפרדיגמה של שורשים חזקים ותלת-עיצוריים, ונוטים לפי האנלוגיה של פעלים חזקים או שלמים. (Huizinga, Abel, 2009: 36)

ניתן לזהות שלוש קטגוריות עיקריות:

1. שורשים שכל הסימנים למצבם הדו-עיצורי המקורי נעלמו, וכעת הם בעלי שלושה עיצורי שורש בכל צורותיהם.

2. שורשים שבהם האנלוגיה של השורשים התלת-עיצוריים התקבלה כחלק מהפרדיגמה הקבועה בכמה מצורותיהם, כמו בערבית **قَوَامَة** משורש **قَام** ובארמית **לְקִימָה** מ-**קָם**.

נמצא כי שמות עצם, שבשלבם מוקדמים יותר של השפה היו דו-עיצוריים, כמו דָם ("דם") ו-נֵשֶׁם ("שם"), הפכו לתלת-עיצוריים בסורית מודרנית, כמו **ܕܡܝܬܐ** ו-**ܢܝܫܐ**.

ניתן לכלול במסגרת זו גם את הצורות שנדונו על ידי בארת' בשל הנטייה בשפות השמיות להימנע משמות עצם בעלי שני עיצורים בלבד בשורש, שמות עצם ממין זכר, המהווים נגזרות מקוצרות של שורשים ל"י ו-ל"ו,

נְדִירִים בְּשִׁפּוֹת הַשְּׁמִיּוֹת הַצְּפוֹנִיּוֹת, וְכַמְעַט שְׂאִינִם קִיִּימִים בְּעֶרְבִית. בְּהַתָּאם לַחֹק הַקּוֹבֵעַ אֶת הַצּוֹרֵךְ בְּשִׁלּוּשֵׁה עֵיצוּרֵי שׁוֹרֶשׁ, רַבִּים מִשְׁמּוֹת עֶצֶם אֱלוֹ קִיבְלוּ סִיּוֹמַת נִקְבָּה, לֹא לַצִּיּוֹן מִיָּן, אֲלֹא כְּפִצּוּי עַל אֹבְדֵן עֵיצוֹר הַשׁוֹרֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי. לְדוּגְמָה, בְּעֶרְבִית: שֶׁקֶת ("מִשְׁקָה") מִהַשׁוֹרֶשׁ שִׁקָּה, גִּנָּה ("גִּנָּה") מִהַשׁוֹרֶשׁ גִּנָּה. בְּעֶרְבִית חֲזִי ("לִקְבֹל") מִהַשׁוֹרֶשׁ חֲזִי. (עֲבָאֵה, יַחֲיִי: 2018: 315)

בְּנוֹסֶף, "סִיּוֹמַת הַנִּקְבָּה" מִתּוֹסֶפֶת גַּם בְּמִקְרִים שְׁבָהֶם הָעֵיצוֹר הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַשׁוֹרֶשׁ נֶעֱלַם, כְּמוֹ לִדֶּת בְּעֶרְבִית ו- לִדֶּת בְּעֶרְבִית מִהַשׁוֹרֶשׁ ו.ל.ד. ("לִדֶּת"). סִיּוֹמַת הַנִּקְבָּה הַפְּכָה כֹּה חֶלֶק אִינְטֶגְרָלִי מִהַשׁוֹרֶשׁ, עַד שֶׁהִיא נִשְׁאֶרֶת גַּם בְּרַבִּים: לְדוּגְמָה, בְּעֶרְבִית דִּלְתוֹת, קֶשֶׁתוֹת, קֶסֶתוֹת. (עֲבָאֵה, יַחֲיִי: 2018: 315)

חֲטִיבָה ג'

צוּרוֹת שׁוֹרֶשִׁים חֲזָקִים אֲשֶׁר עוֹצְבוּ עַל פִּי אֲנִלּוּגִיָּה לַצּוּרוֹת מִשׁוֹרֶשִׁים חֲלָשִׁים. אַחַת הַדּוּגְמָאוֹת הַבּוֹלְטוֹת בִּיּוֹתֵר הִיא הַשְּׁפַעְתָּם שֶׁל פְּעִלִּים חֲלָשִׁים עַל צוּרַת הַפּוֹעֵל הַחֲזָק בְּעֶרְבִית, שְׁבָה מוֹפִיעָה תְּנוּעָה אֲרוּכָה i מוֹטַעַמַת בַּהֲבֵרָה הַסּוֹפִית שֶׁל הַבְּנִיין הַפְּעִיל (הַפְּעִיל). לְפִי בִּיקָל: "הַשִּׁינּוּי הַבּוֹלֵט מִ il-am בְּבִנְיִין הַפְּעִיל עֲשׂוּי לְנִבּוּעַ, אֲוִלִּי, מֵאֲנִלּוּגִיָּה שְׂגוּיָה לְנִטְיַת פְּעִלִּים מִסּוּג ע"ו-ע"ו, שְׁבָהֶם ה- i לְגִיטִימִית מִבְּחִינָה פּוֹנּוֹלּוּגִית". (רַבִּין, חִיִּים: 1991: 91)

בְּחֶלֶק מִצּוּרוֹת הַהִדְגָּשָׁה (intensive) שֶׁנִּגְזְרוֹת מִשׁוֹרֶשִׁים תֵּלֶת-עֵיצוּרִיִּים, כֹּאשֶׁר הֵן נּוֹצְרוֹת עַל יְדֵי חֲזָרָה עַל הָעֵיצוֹר הַשְּׁלִישִׁי שֶׁל הַשׁוֹרֶשׁ, נִתֵּן לְזֵהוּת אֶת הַשְּׁפַעְתָּה הָאֲנִלּוּגִיָּה שֶׁל שׁוֹרֶשִׁים דּוּ-עֵיצוּרִיִּים מְקוּרִיִּים, שְׁבָהֶם צוּרוֹת כֹּאֱלוֹ הֵן אֲוִרְגָּנוּיוֹת. דּוּגְמָאוֹת לְכַךְ כּוֹלָלוֹת: שְׂאֵנִי (אִיּוֹב ג': י"ח) - "הֵם רְגוּעִים", ו-אֶמְלָלוּ. (רַבִּין, חִיִּים: 1991: 92)

בְּמִסְגֶּרֶת זֹאת נִתֵּן לְכֹלֵל גַּם צוּרוֹת רַבִּים בְּסוּרִית מוֹדֶרְנִית, שְׁבָהֶן הַשׁוֹרֶשׁ שֶׁל הַיַּחֲדִיד מוֹגְדֵל עַל יְדֵי חֲזָרָה עַל הָעֵיצוֹר הָאַחֲרוֹן שֶׁל הַשׁוֹרֶשׁ. לְפִי הָעֲרוּתוֹ שֶׁל נּוֹלְדָה, צוּרוֹת אֱלוֹ מְבּוֹסְסוֹת כֹּכֵל הַנִּרְאָה עַל אֲנִלּוּגִיָּה לְדַפּוּסִים דּוּמִים בְּשׁוֹרֶשִׁים דּוּ-עֵיצוּרִיִּים, צוּרוֹת רַבִּים מִסּוּג זֶה כּוֹלָלוֹת, לְמִשְׁלַל, אֶתְעַמְמִים בְּעֶרְבִית. דּוּגְמָאוֹת לְמִקְרִים מִסּוּג זֶה, הַמּוֹבָאוֹת עַל יְדֵי נּוֹלְדָה (כּוֹלָלוֹת: מִלָּל), 'מִלִּים', (בְּרַכָּא (בְּרַכִּיִּים), ו-טִלְפָּא (רִיסִים)). (רַבִּין, חִיִּים: 1991: 92)

בְּפְעִלִּים שְׂמִיִּים, הַבְּנִיין הַרְפִּלְקִסִּיבִי (חֲזוֹר) נּוֹצֵר בְּאִמְצָעוֹת תַּחֲלִילִית it אוֹ ta בְּאִתּוּפִית מִשְׁתַּמְשִׁים ב - ta. וּבְעֶרְבִית מִשְׁתַּמְשִׁים בְּצוּרַת הַתַּחֲלִילִית הַרְפִּלְקִסִּיבִית הַתְּ. כֹּאשֶׁר שׁוֹרֶשׁ מִתְחִיל בְּעֵיצוֹר שׁוֹרֶק, הַתַּחֲלִילִית מִתְחַלֶּפֶת וּמְמוּקַמַת אַחֲרֵי הָעֵיצוֹר הַשׁוֹרֶק בְּמִקּוֹם לְפָנָיו. לְדוּגְמָה, מִהַשׁוֹרֶשׁ שְׂמֶר הַצּוּרָה בְּבִנְיִין הַחֲזוֹר הִיא שְׂמֶר. שִׁטָּה זֹאת לִיצִירַת בְּנִיין רְפִלְקִסִּיבִי מִשׁוֹרֶשִׁים הַמִּתְחִילִים בְּשׁוֹרֶק, בְּאִמְצָעוֹת תַּחֲלִילִית מוֹשְׁרֶשֶׁת בְּמִקּוֹם תַּחֲלִילִית תַּחֲלִילִית, קִיִּימַת כְּמַעַט בְּכֹל הַשְּׁפּוֹת הַשְּׁמִיּוֹת. בְּעֶרְבִית וּבְאִכְדִּית, עִם זֹאת, הַתַּחֲלִילִית הַרְפִּלְקִסִּיבִית מוֹשְׁרֶשֶׁת בְּאֹפֶן קְבוּעַ, לֹלֵא קֶשֶׁר לְהַתְחַלָּה בְּעֵיצוֹר שׁוֹרֶק. הַסְּבָרָה הִיא שֶׁהַשִּׁטָּה לֹא הִיטָה קִיִּימַת בְּצוּרָה פְּרִימִיטִיבִית בְּשִׁפּוֹת הַשְּׁמִיּוֹת, אֲלֹא הַתַּחֲלִילָה בְּעֶרְבִית בְּשׁוֹרֶשִׁים שֶׁהֶחֱלוּ בְּעֵיצוֹר שׁוֹרֶק, וּמִשֶּׁם הַתַּפְשָׁטָה בַּהֲדָרָה לְכֹל הַשׁוֹרֶשִׁים. (שְׁמֶרֶן, יֶאִיר, 2000: 154)

יש מי רואים כי השפעת האנלוגיה נוטה לבטל הבדלים מוקדמים בשפה. בדומה לכך, חוקרים מציינים כי האנלוגיה בשפה מונעת על ידי השאיפה הטבעית של המחשבה לאחדות במקום ריבוי, מערכת במקום גיוון אנומלי, וקבוצות במקום יחידות מבודדות. הפן הפסיכולוגי בהתפתחות השפה הוא שמירה וחידוש של קבוצות שהחוקים הפונטיים נוטים לפרק, וכן יצירת קבוצות חדשות, מתוך מטרה לצמצם גיוון חסר תכלית. בנוסף, צוין כי יצירת קבוצות חדשות מתרחשת לעיתים קרובות כהתאמה מחדש של קבוצות ישנות, כאשר שינויים באופי ובשימוש בחומר הפונטי של השפה גורמים לניתוק צורות מקבוצה אחת ושיוכן לקבוצה אחרת. (ניר, רפאל, 1989: 53)

יש שני כוחות והם השינויים הפונטיים והיצירה על דרך האנלוגיה, שנחשבים לחזקים ביותר בגרימת שינויים לשוניים בודדים. כוחות אלו פועלים לעיתים לסירוגין ולעיתים גם בניגוד זה לזה, כאשר השינוי הפונטי נוטה לעיתים קרובות להבדיל בין אחדות מוקדמת, בעוד שהשינוי האנלוגי מבקש לבטל הבדלים מוקדמים, במיוחד לשם החזרת התאמה שהופרה בעקבות שינוי פונטי. השינוי הפונטי משפיע אך ורק על ההגייה של השפה, בכך שהוא מחליף צליל או קבוצת צלילים אחת באחרת. השינוי האנלוגי מתמקד ביצירה ובנטייה של מילים בודדות או קבוצות מילים, ולעיתים נראה שהוא מתבצע בצורה שרירותית או לא סדירה. אין בידינו את היכולת לקבוע מהיכן מתחילים שינויים אנלוגיים ועד לאיזו מידה הם עשויים להתפשט לאחר שהחלו. כל שביכולתנו לעשות הוא לסווג בזהירות את המקרים הבודדים שנמצאים תחת תצפיתנו, ובדרך זו לחקור היכן שינויים כאלה נוטים במיוחד להתרחש ומהו הכיוון הכללי שלהם. (Huizinga, Abel, 2009: 472- 473)

יש גם תהליכים פונטיים רבים שבאמצעותם משתנות התנועות – הן מוארכות, מקוצרות וכדומה – בתהליכי ההטיה השונים. שינויים ווריאציות אלו הם לעיתים כל כך קלים ועדינים, שניתן לצפות להיווצרות בלבול במקרים מסוימים, ואכן זה מה שאנו מוצאים. לעיתים תהליכים פונטיים אלו נשמרים בצורה יציבה, דבר המאפשר לנו להבין את החוקיות המנחה אותם. אך במקרים רבים אחרים, צורות מועברות מקבוצה אחת לאחרת, ושינויים מתרחשים שאינם מתיישבים עם חוק פונטי כלשהו. כל התצורות האנלוגיות הללו הקשורות להטיית התנועות של מילים וצורות שונות יכולות להיכלל בקטגוריה אחת. (ניר, רפאל, 1989: 55)

מן השינויים הפונולוגיים המבניים הנפוצים ביותר בשפות השמיות היא תופעת ההידמות הפונולוגית. כמעט ואין שפה שמית שנעדרת תופעה זו, הנחשבת לאחד מהשינויים המבניים החשובים ביותר המשפיעים על צלילי השפה בשל סמיכותם לצלילים אחרים. צלילי השפה מושפעים זה מזה בעת הגייתם במילים ובמשפטים, כך שמוצא הצלילים או תכונותיהם משתנים על מנת להתאים למוצא או לתכונות של הצלילים הסמוכים. כתוצאה מכך נוצר מצב של התאמה והרמוניה בין צלילים מנוגדים במוצא או בתכונותיהם. לשון בני האדם שונה בצליליה מבחינת מוצאם, מידת חוזקם או רכותם, ובאבחנה בין צלילים קוליים לצלילים חסרי קול, וכן מבחינת הפונמות הכבדות לעומת הקלות. לכן, כאשר שני צלילים שמוצאם דומה או סמוך נפגשים, ואם אחד מהם הוא קולי והשני

חסר קול, מתרחש ביניהם מתח ומאבק, כאשר כל אחד מנסה למשוך את האחר לכיוונו ולגרום לו להידמות לו בתכונותיו כולן או בחלקן. מטרתה של פעולה זו היא יצירת דמיון או הדמות בין הצלילים, כך שיתגבר הקירוב ביניהם בתכונותיהם או במוצאם, ובכך תיווצר הרמוניה פונולוגית בין צלילי השפה. תופעה זו נפוצה בכל השפות באופן כללי, אך השפות נבדלות זו מזו במידת ההשפעה ובאופייה. (אניס, إبراهيم, 1984: 178)

אנלוגיה מורפולוגית בין השפות השמיות

השפות השמיות מתאפיינות בכך שהן מציגות בצורה ברורה ומלאה את השפעות האנלוגיה המבנית, באמצעות הסדירות והאחידות של מבנה. כך, למשל, בבנייני הפועל ניתן לראות כי האנלוגיה הכללית שמתקיימת בדרך כלל בבניינים עם עיצורים חזקים ויציבים נשמרת בכל הפעלים, והסטיות מדגם זה, המכונה פועל חזק או רגיל, נובעות רק משינויים הנגרמים בשל אופיים הייחודי או חולשתם של עיצורים מסוימים. מן הצורה הפשוטה של הבסיסים, המכונה "קל" או הבניין הראשון, נגזרות, על פי אנלוגיה קבועה בכל הפעלים, הצורות הנגזרות מהפועל, הנקראות לעיתים בניינים או שורשים, וכל אחת מהן מובחנת על ידי שינוי ייחודי או הוספת רכיב, עם שינוי משמעותי תואם במשמעותה, כמו הדגשה, גרימה, וכדומה. בשפות אחרות שבהן קיימים מבנים דומים, הצורות הללו נתפסות לרוב כפעלים נגזרים חדשים. אך בשפות השמיות הן סדירות במידה שאין לה מקבילה בשפות ההודו-אירופיות. (מורג, שלמה; בר-אשר, משה, 1996: 276)

במקרים אלה אין לנו סיבה להניח שהאחידות הנוכחית נאלצה להתמודד עם גיוון מקורי. ייתכן שזה היה המצב, אך ההנחה היא שלא כך היה. אולם המצב שונה כאשר אנו בוחנים אחידות מובהקת אחרת במבנה של שפות אלו, כלומר העובדה שלכל הבניינים הנטויים יש, או משוער שיש להם, שלושה עיצורי שורש. כפי שהשפות הגיעו אלינו, אנו מוצאים אחידות מרשימה במראה, אך יש לנו סיבה לחשוד שהיא הושגה על חשבון גיוון מקורי. (Huizinga, Abel, 2009: 474)

במקרה זה אנו רואים את פעולתה של האנלוגיה הן כגורם מפריע והן ככוח בונה. ישנם סימנים לכך שמספר השורשים התלת-עיצוריים היה במקור קטן בהרבה משהוא כיום, אך במהלך התפתחות השפה שורשים דו-עיצוריים הפכו לתלת-עיצוריים על ידי הוספת עיצור נוסף, עד שלבסוף הם הפכו לרוב. ולמרות שיש לנו סיבה להניח שהנטייה של שורשים דו-עיצוריים הייתה במקור שונה במידה מסוימת מזו של שורשים תלת-עיצוריים, הייתה השפעתם של השורשים התלת-עיצוריים כה חזקה, עד שגם השורשים הדו-עיצוריים שנותרו, ברובם, ויתרו על ייחודיותם, ובדרכים שונות אימצו את המראה של שורשים תלת-עיצוריים והתאימו את עצמם לשיטת הנטייה שלהם. (אפרת, מיכל, 1985: 283)

אילו תאוריה שנאמץ לגבי הצורה והמבנה המקוריים של מה שמכונה פעלים חלשים, דבר אחד לפחות ברור: בצורתם הנוכחית הם מציגים מראה של פעלים המוטים באופן סדיר לפי מודל הפועל החזק או השלם, אם כי עם

שינויים הנובעים מהמאפיינים הייחודיים של העיצורים החלשים הנמצאים בשורש. לכך יש להוסיף את העובדה שבחלק מהשפות השמיות, עיצורים מסוימים (לדוגמה, הגרונים בעברית) נושאים תכונות ייחודיות שמובילות לתכונות ייחודיות בהטיית השורשים המכילים עיצורים אלה, וכל חוסר הסדירויות הנראות בהטיית הפעלים השמיים מוסברות. תכונות ייחודיות אלו מובילות לסיווג שונה של הטיות פועל, על פי שמות מקובלים כמו פעלים ל"ה, פייא, פ"י, וכו'. (Huizinga, Abel, 2009: 475)

האנלוגיה גורמת למחיקת ההבדלים בין קבוצות שונות של פעלים, כאשר פעלים בעלי שורש דו-עיצורי מותאמים לדפוס השורשים התלת-עיצוריים. לעיתים קרובות, פעלים חלשים מוטים בהתאם לדפוס קבוצה אחרת של פעלים, ולעיתים אף מאמצים את דפוס ההטיה של פעלים חזקים. ישנם גם מקרים שבהם פעלים חזקים מאמצים את דפוס הפעלים החלשים. תופעות אלו מקובצות לשלוש קטגוריות עיקריות של שינוי אנלוגי: (Huizinga, Abel, 2009: 475)

קטגוריהא

יצירות אנלוגיות בהטיית הפועל או ביצירת נגזרות פועליות בהתייחסות לסוגים השונים של השורשים. תחת קטגוריה זו קיימות שלוש תת-קטגוריות:

א. בלבול בין סוגים שונים של שורשים חלשים.

ב. שורשים חלשים על פי אנלוגיה לשורשים חזקים.

ג. שורשים חזקים על פי אנלוגיה לשורשים חלשים.

חוק התלת-עיצוריות, כמו הוויזינגה קורא לו, בשורשי המילים, הוא אחד המאפיינים הבולטים של השפות השמיות. קטגוריה זו של יצירות אנלוגיות, שנדונה זה עתה, קשורה באופן הדוק למאפיין זה, בכך שורשים שבצורתם המקורית לא היו בעלי שלושה עיצורים הותאמו לאנלוגיה של שורשים תלת-עיצוריים רגילים ומקוריים. (Huizinga, Abel, 2009: 476)

מאפיין נוסף של השפות השמיות הוא תפקיד התנועה והשימוש בהבדלים ובשינויים בניקוד כדי להבחין בין קטגוריות שונות של מילים ולבנות צורות נטייה שונות. כך, בערבית, "قَتَلَ" הוא הדפוס של הפועל הפעיל הטרנזיטיבי, "قَتِلَ" של הפועל הבלתי-טרנזיטיבי, ו-"قُتِلَ" של הפועל הסביל.

בבלשנות העברית, המונח אנלוגיה מתייחס בעיקר לתהליכים במורפולוגיה, אך לעיתים גם לתופעות בתחום התחביר או הפונולוגיה. אנלוגיה היא תהליך של הסדרת פרדיגמות נטייה של מילים או האחדת כללים תחביריים באמצעות השוואה לא מודעת שערך הדובר בין פרדיגמות או מבנים תחביריים שונים, אשר מובילה למיזוגם. (גוטשטיין, משה גושן, 1965: 18)

קטגוריהב

תצורות אנלוגיות הכוללות שינויים ובלבול בניקוד. זוהי תכונה ייחודית נוספת של השפות השמיות היא שיטת ההטיה שלהן והיווצרות מילים נגזרות באמצעות תחיליות, תוכיות וסופיות, וההבחנה הנובעת מכך בין עיצורים שורשיים לעיצורים שעבודיים. תצורות והבחנות אלו נוטות במיוחד לבלבול, ולכן גורמות להיווצרות תצורות אנלוגיות רבות, שניתן לחלקן לארבע תת-קטגוריות. (גוטשטיין, משה גושן, 1965: 23)

קטגוריהג

שינויים אנלוגיים באלמנטים היוצרים של מילים. (Huizinga, Abel, 2009: 476)

א. הטעיית אלמנט משעבד או יוצר כחלק מהשורש.

ב. הטעיית עיצור שורש כאלמנט משעבד.

ג. שינויים אנלוגיים באלמנטים היוצרים עצמם; השפעת אלמנט יוצר אחד על אחר.

ד. הוספת אלמנטים משעבדים ויוצרים במקומות שאינם שייכים להם.

הראיתי, אם כן, באופן ראשוני וזמני, את האפשרות לקיומן של שלוש מחלקות שונות של תצורות אנלוגיות המשפיעות בהתאמה על עיצורי השורש, על התנועות ועל יסודות התצורה של מילים וצורות שונות. אך כאשר אנו שוקלים כי כל מילה שמית ניתנת לניתוח לשלושה יסודות אלה, כלומר שורש העיצורים שלה, תנועותיה ויסודות התצורה שלה, ושלושה יסודות אלה ברובם כה מסומנים בבירור ומופרדים בבירור, אנו רואים מיד כי ניתוח זה סיפק לנו בסיס לסיווג תצורות אנלוגיות אשר, אף כי אולי אינו כה פילוסופי עמוק כמו שיטות סיווג אחרות שאפשר היה לאמץ, עדיין יש לו את היתרון שהוא פשוט, נוח מעשי ומקיף, ויותר מכל, שהוא מציג את תופעות האנלוגיה הללו בקשר הדוק ביותר למבנה ולמאפיינים של שפות אלה.

סיכום ומסקנות**לאחר חקירת האנלוגיה בשפות השמיות, המחקר הגיע למסקנות הבאות:**

1. תצורות אנלוגיות בשפות השמיות משפיעות על שלושה מרכיבים עיקריים: עיצורי השורש, התנועות, והאלמנטים הפורמטיביים של המילים (תחיליות, תוספות וסיומות).
2. מערכת השורשים התלת-עיצורית בשפות השמיות נוצרה והשלטה כתוצאה מאנלוגיה, שתרמה לאחידות מבנית אך באה על חשבון המגוון ההיסטורי של השורשים.
3. האנלוגיה פועלת הן ככוח מאחד ומסדיר, היוצר אחידות ודגמים סדירים, והן ככוח משבש, המוביל לסטיות ולחידושים לשוניים.
4. "חוק הקבוצה" מסביר את תהליך ההתאמה של מילים לדגמים קבוצתיים, שבו מילים שומרות על יציבותן בתוך קבוצות או מועברות מקבוצה אחת לאחרת בעקבות קרבה מבנית או תפקודית.
5. האנלוגיה קשורה עמוקות למבנה התודעה האנושית ופועלת על בסיס כוח האסוציאציה, המוביל לארגון מילים לקבוצות ולאימוץ חוקים עקביים בתוך אותן קבוצות.
6. התופעות האנלוגיות בשפות השמיות מתבטאות באופן מיוחד במערכות נטיות של פעלים וביצירת צורות מילוליות, כאשר אנלוגיה יוצרת התאמה לציפיות המבניות של השפות.
7. האנלוגיה משפיעה על יצירת קבוצות לשוניות תוך הכנסת סטיות המובילות לחידושים. היא משקפת איזון בין סדירות לבין מורכבות לשונית, המהווה את הבסיס להתפתחות הדקדוקית של השפות השמיות.
8. האנלוגיה בשפות השמיות משמשת לא רק ליצירת אחידות אלא גם לחדשנות, כפי שניתן לראות בתופעות כמו יצירת מילים נגזרות, שינויים בנטיות פעלים, והתפתחות של דגמים פונטיים ודקדוקיים.

Abstract**Analogy and its influence on the development of Semitic languages
(A comparative study)****By Rawaa Khalid Sabri**

Analogy is one of the most significant linguistic phenomena that plays a central role in shaping and developing Semitic languages. Analogy has a dual function, acting as a unifying force that contributes to the creation of regular patterns across grammatical systems, while simultaneously serving as a driving factor for linguistic change. The impact of analogy is particularly evident in the structure of the trilateral root, which is a hallmark of Semitic languages. Analogy occasionally transforms biliteral roots into trilateral ones to achieve structural consistency. Furthermore, analogy influences the development of derivational and inflectional patterns, introducing changes to grammatical and morphological forms to align them with existing models.

This study focuses on exploring the role of analogy in the linguistic evolution of Semitic languages, with a comparative analysis of its grammatical and morphological applications in a selected group of Semitic languages. The study will analyze how analogy intersects with other linguistic phenomena, such as the development of weak verbs, root analysis, and phonological pattern changes. Additionally, it will examine historical sources and linguistic changes that contributed to the emergence of this phenomenon. The study aims to provide a comprehensive perspective on the relationship between analogy and linguistic change in the context of Semitic languages, highlighting its role in balancing linguistic stability and evolutionary diversity.

Keywords:

Analogy – Semitic languages – Trilateral roots – Grammatical conjugation– Derivation – Linguistic evolution.

המקורות:

- إبراهيم أنيس، الأصوات اللغوية، مكتبة الأنجلو، ط 6، 1984.
- حسام قدوري عبد، تاصيل الجذور السامية و اثره في بناء معجم عربي حديث، دار الكتب والوثائق العراقية، 2007.
- يحيى عباينة، النحو العربي المقارن في ضوء اللغات السامية واللهجات العربية القديمة، دار الكتاب الثقافي، 2018.
- انزيكلوفديا מקראית، אוצר הידיעות על המקרא ותקופתו, כרך ה', הוצאת מוסד ביאליק, 1950.
- אפרת, מיכל, טבלת שורש-משקל, דרך המלך של תצורת המלה העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים, הפקולטה למדעי הרוח, 1985.
- גוטשטיין, משה גושן; הלשון העברית והלשונות השמיות, קווים למבוא, הוצאת דביר, 1965.

- מורג, שלמה; בר-אשר, משה, מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים, הוצאת מוסד ביאליק, 1996.
- ניר, רפאל, מבוא לבלשנות, כרכים 1 – 3, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, 1989.
- רבין, חיים, השפות השמיות, הוצאת מוסד ביאליק, 1991.
- שמרון, יאיר, כיצד נתהוותה השפה וכיצד העברית, הוצאת צ'ריקובר, 2000.
- Gębski, Wiktor, Between Analogy and Language Contact: A Case Study of Grammatical Change in Maghrebi Judaeo-Arabic Dialects, University of Cambridge, United Kingdom, FOLIA ORIENTALIA 60 (2023).
- Huizinga, Abel, Analogy in the Semitic Languages, Gorgias Press, 2009.
- Blevins, Juliette, Analogy in Grammar, Oxford University Press, 2009.
- Wheeler, Benjamin Ide; Analogy and the Scope of Its Application in Language, Legare Street Press, 2023.